

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

XAYRLI TASHABBUS

BARCHAMIZ VATAN HIMOYACHISI, TINCHLIK POSBONI BO'LISHIMIZ ZARUR

Yoshlarni harbiy kasbga yo'naltirish, Vatan himoyasiga har doim shay turadigan yovqur askar qilib tarbiyalashda adabiyotning, kitobxonlikning alohida o'rni bor. Shu maqsadda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi va Qurolli Kuchlar tarkibidagi barcha tuzilmalar o'rtasida mustahkam hamkorlik o'rnatilgan. Ma'naviyat kechalari, kitobxonlik tadbirlari va tanlovlari, kitob taqdimotlari, ijodiy uchrashuvlar muntazam tashkil etilmoqda.

Ma'lumki, mamlakat taqdiri millat ma'naviyati bilan chambarchas bog'liq eng muhim masaladir. Vatan tinchligiga daxldorlik tuyg'usini chuqurroq his etish, ta'bir joiz bo'lsa, yurt daxlsizligini yurakning tub-tubigacha singdirmoq kerak. Sarhadlarimizni qo'riqlayotgan askar o'g'lonlarimiz yuragiga shunday ma'naviy quvvat beraylikki, ular bajaranayotgan vazifalariga shunchaki faqat harbiy xizmat deb qaramasinlar. Ularning qalbidan ona Vatan tuprog'ini asramoqning yuksak sharafi o'chmas olovga aylansin.

Prezidentimiz tashabbusi bilan 2023-yilda Yozuvchilar uyushmasi tomonidan Mudofaa vazirligi hamda boshqa hamkor tashkilotlar bilan birgalikda "Mard askarga sovg'a" turkumida ixcham kitoblarni nashr etish yo'lga qo'yilgan edi. Bu kitoblar ilk bora 11 nomda nashrga tayyorlanib, 35 ming nusxada chop etilib, barcha harbiy qismlar va okruglar, harbiy ta'lim muassasalariga yetkazildi. Shundan so'ng "Mard askarga sovg'a" loyihasini muntazam davom ettirish rejalashtirildi. Shu munosabat bilan

2024-yilda ushbu turkumda yana 7 nomdagi kitob nashrga tayyorlandi.

Harbiylar hatto jismoniy va harbiy tayyorgarlik vaqtlarida ham bunday ixcham kitoblarni yonida olib yurib, mutolaa qilish imkoniga ega.

Kuni kecha O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari akademiyasida ushbu turkum kitoblari taqdimoti o'tkazildi. Unda Mudofaa vazirligi mas'ul xodimlari, harbiy xizmatchilar, harbiy ta'lim muassasalari va "Temurbeklar maktablari" kursantlari, muddatli harbiy xizmatchilar, Mudofaa vazirligi huzuridagi Jamoatchilik kengashi a'zolari, faxriylar, taniqli shoir va yozuvchilar, san'atkorlar ishtirok etdi. Taqdimot jarayonini videokonferens-aloqa tizimi orqali Mudofaa vazirligining tegishli harbiy okruglari xizmatchilari ham onlayn tomosha qilishdi.

Anjumanda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maslahatchisi Xayriddin Sultonov, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vaziri, general-leytenant Bahodir Qurbonov, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi, O'zbekiston xalq shoiri Sirojiddin Sayyid, O'zbekiston Kinema-

toografiya agentligi Bosh direktorining birinchi o'rinbosari Shuhrat Rizayev va boshqalar so'zga chiqdi. Askarlar va kursantlar doim yonida olib yuradigan bunday cho'ntak kitoblar yoshlarni o'z burchiga sadoqatli, jasur va yovqur bo'lishga da'vat etishi ta'kidlandi.

Qurolli Kuchlar akademiyasi kutubxonasiga Yozuvchilar uyushmasi tomonidan chop etilgan kitoblar va "Turkiy adabiyot durdonalari"ning yuz jildligi tuhfa qilindi. Shuningdek, o'zbek kino

ustalari tomonidan suratga olingan harbiy-vatanparvarlik mavzusidagi filmlar hamda taniqli rassomlarning yangi asarlari jamlanmasi taqdim etildi.

Anjumanda kino, teatr, adabiyot, tasviriy san'at, noshirlik sohalarining bir guruh faol vakillari O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligining "Yosh avlodni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi faol ishtiroki uchun" ko'krak nishoni bilan taqdirlandi.

(Davomi 2-sahifada.)

MOZIYGA QARAB...

MUXTORIYAT LOYIHASI

Turkiston mintaqasidagi jadidlik harakati ham o'ziga xos milliy xususiyatlarga ega bo'lishi bilan birga, bir tarafdin, XIX-XX asrlar oraliqida jahonda sodir bo'lgan ulkan taraqqiyot va o'zgarishlar, ikkinchi tarafdin, Rossiya imperiyasi tarkibidagi turkiy va musulmon xalqlari yashayotgan hududlarda og'ir siyosiy, ijtimoiy va madaniy muammolar ta'sirida vujudga kelgan tom ma'nodagi milliy uyg'onish harakatidir. Shu ma'noda jadidlik bugun biz uchun Turkiston tarixida chuqur ijobiy iz qoldirgan milliy meros hisoblanadi.

Turkistondagi jadidlarning dastlab ma'rifatparvarlikka asoslangan faoliyati asta-sekin ijtimoiy-siyosiy tus ola boshladi. Bunda Rus-yapon urushidagi mag'lubiyat orqasidan Rossiya imperiyasida yuz bergan 1905-1907-yillardagi Birinchi rus inqilobi natijasida konstitutsion monarxiyaga o'tish hamda parlament - Davlat dumasining ta'asis etilishi, 1905-1911-yillarda Erondagi konstitutsion inqilob, 1908-yildagi Yosh turklar inqilobi hamda jahondagi boshqa muhim voqealarning ahamiyati katta edi.

Davlat dumasiga Turkistondan ham deputatlarning saylanishi va dumada musulmonlar fraksiyasining shakllanishi orqali jadid ziyolilar Turkiston xalqi manfaatlarini qonuniy yo'l bilan himoyalash hamda o'lka uchun madaniy muxtoriyat huquqini olishga harakat qilishadi. Mana shu paytda Mahmudxo'ja Behbudiy 1907-yil noyabr oyida Davlat dumasiga musulmon fraksiyasiga murojaat qilib, Turkiston o'lkasini Rossiyaning Yevropa qismidan ham ko'proq muxtoriyat huquqiga haqli ekanini ta'kidlaydi hamda fraksiyaga o'zining Turkiston o'lkasini uchun diniy va ichki ishlardagi ("Idorayi ruhoniya va doxiliya") erkinlikni ifoda etuvchi "Turkiston madaniy muxtoriyati" loyihasini taqdim etadi.

(Davomi 6-sahifada.)

RAG'BAT

KITOB O'QIGAN "KOBALT" MINADI

Haqqoniy kitoblar - ma'nolar xazinasini. Bu xazinanin bahramand bo'lganlar dunyoqarashi, fikrlash tarzi, muomalasi, odob-axloqi nurli-ko'rkam bo'ladi. O'qiganlar bilan o'qimaganlar bahslashishi qiyin. Shunga ko'ra, yetti yildirki, "Yosh kitobxon" respublika tanlovida o'qiganlar o'zaro fikr maydonida bahs yuritishadi. Kitobxonlarning bilimi, zakosi, yodkashligi, tafakkur ko'lami taqqoslanadi. Munosib Prezident sovg'asi - avtomashina bilan taqdirlanadi. Nazarimda, dunyoning birorta mamlakatida mavjud bo'lmagan mutlaqo o'ziga xos ma'rifat musobaqasi bu.

Mamlakat yoshlarining kitob o'qishi, uqishi va bilib olganlarini hayotiga tatbiq etishi natijasida ziyoli shaxslar maydonga chiqadi. Bugun yuzlab, minglab yoshlar qalbiga ilm, haqqoniyat, o'zlariga ishonch urug'i ekilmoqda. Kelajakda buning mevasi Uchinchi Renessans o'laroq meva beradi. Yoshlikda shuuriga muhrlangan kitoblarni umr bo'yi eslaydi va ulardagi hikmatlardan foydalanadi, albatta.

(Davomi 2-sahifada.)

NOSHIRLIK

ISHONCHNI TIRILTIRMOG'IMIZ KERAK

Ma'lumotlarga ko'ra, yurtimizda 500 dan ortiq nashriyot faoliyat yuritmoqda. Taassufki, bu nashriyotlar orasida kitobga shunchaki bir mahsulot yoki daromad manbai deb emas, qalb ozig'i deb qaraydiganlar juda kam. Frensis Bekon ta'biri bilan aytganda, "hikmat kemasi"da suzish xos kishilarning ma'naviy mashg'ulotiga aylangan.

"Akademnashr" nashriyoti direktori Sanjar Nazar ma'naviy bo'shliqni to'ldirish uchun tinmay izlanayotgan, tom ma'noda ziyo ulashayotgan insonlardan biri. Sanjar Nazar bilan suhbatimiz muallif-noshir-kitobxon aylanadidagi bog'liqlik va nomuvofiqliklar haqida bo'ldi.

(Davomi 5-sahifada.)

E'TIROF

MAXTUMQULI — O'ZBEKNING O'Z SHOIRI

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2024-yil 19-fevral kuni "Buyuk turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumorali Firoqiy tavludining 300 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarorga imzo qo'ydi.

Darhaqiqat, Maxtumorali Firoqiyning betakror poetik tafakkuri va jahon she'riyati xazinasiga qo'shgan hissasi G'arb-u Sharqdagi eng dongdor shoirlar ulushidan aslo kam emas. Bu orif, donishmand shoir o'z millati boshidagi toj va tojidagi marjon-marvariddir.

(Davomi 2-sahifada.)

ZAMON JADIDLARI

MA'RIFATGA YURAGIDAN YO'L OCHGANLAR

Dunyoda ajoyib ishlar ko'p. "Ko'chmanchi", "suzuvchi", "intizomsiz", "yer osti" kabi maktablar to'g'risida qiziqarli ma'lumotlarni o'qiganman. Ammo atigi to'rt xonali ta'lim dargohi haqida eshitmagandim. Qashqadaryo viloyatining Nishon tumanida bir tadbirkor himmati bilan qurilgan yangi o'quv maskani haqida maqola yozish niyatida qahramonlarimni qidirdim. "Xudo degan quliga, keltiradi qo'lga", deganlariday, direktorning o'zi Toshkentda malaka oshirayotgan ekan. U bilan suhbatimiz o'sha, atigi to'rt sinfonasi bor maktab haqida bo'ldi.

(Davomi 3-sahifada.)

BARHAMIZ VATAN HIMOYACHISI, TINCHLIK POSBONI BO'LISHIMIZ ZARUR

Boshlanishi 1-sahifada.

"Mard askarga sovg'a" turkumidagi to'plamlarda iste'dodli shoir va yozuvchilarimizning yuksak insoniy fazilatlarini, Vatani madhi, el-yurt qadri tarannumi etilgan eng sara she'rlari, ta'sirchan hikoyalari jamlangan. Ushbu asarlar nafaqat harbiylarni, balki yuragida yurt tuyg'usi jo'sh urgan barcha yoshdagi yurtodoshlarimizni yuksak vatanparvarlikka, jasorat va shijoat tuyg'ularini alangalatadi. Ijodkorlar va harbiy xizmatchilar orasida mustahkamlanib borayotgan bu kabi hamkorliklar yurt tinchligi yo'lida xizmat qilishi shubhasiz.

Bir so'z bilan aytganda, harbiy vatanparvarlik ruhida o'tgan taqdimot tadbiri ishtirokchilar qalbida shaxt-u shiddat, jasorat va shijoat tuyg'ularini alangalatadi. Ijodkorlar va harbiy xizmatchilar orasida mustahkamlanib borayotgan bu kabi hamkorliklar yurt tinchligi yo'lida xizmat qilishi shubhasiz.

Zero, xalq va armiya birdamligi katta qudrat, san'at va adabiyot esa quvvatlantiruvchi kuchga ega. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, o'zbekning bek so'zli shoirasi Qutlibeka Rahimboyeva so'zi bilan aytganda:

*Ozod O'zbekiston, ozod o'zbeklar,
Har tovtshi – bir shunqor ushlab turar tug'.
Shunqorim, tug'ingni balandroq tikla,
Dunyoda bundan-da yaxshi unvon yo'q.*

Ma'mura ZOHIDOVA

MAXTUMQULI – O'ZBEKNING O'Z SHOIRI

Boshlanishi 1-sahifada.

Yuqorida zikr etilgan qarorda juda muhim fikr-mulohazalar bor: "O'zbekiston dunyoda Maxtumquli asarlari eng ko'p nashr qilinadigan va o'qiladigan mamlakatlardan biri sifatida e'tirof etilishi, albatta, bejiz emas. Yurtimizda mumtoz shoirning she'rlari va ular asosida yaratilgan qo'shiqlar kirib bormagan biror-bir xonadon, uning nomini bilmaydigan biror-bir o'zbek topilmaydi. Maxtumquli asrlar mobaynida xalqimizning o'z shoiriga aylangan. Uning she'rlari o'zining teran falsafiy ma'nosi, xalqona ruhi, yuksak badiiyati bilan baxshi va hoziflarimiz, shoirilarimizga ilhom bag'ishlab, hamisha davralarda yangrab, el-yurtimiz qalbida yashab keladi.

Maxtumqulining o'z davrida Xivada gi mashhur Sherg'ozixon madrasasida tahsil olgani, Alisher Navoiydek buyuk so'z san'atkorini o'ziga ustoz deb bilgani xalqlarimiz o'rtasidagi chinakam do'stlikning ajoyib namunasi. Maxtumquli Xivada juda ko'p ustoz va maslakdoshlar, do'st-yor va muxlislar orttirgan, bu yerda kechirgan yillarini minnatdorlik bilan eslab, go'zal she'rlar bitganini o'zbek kitobxonlari yaxshi biladi.

O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasidagi do'stlik hamda yaxshi qo'shniçilik munosabatlari tarixida yangi davr boshlangan hozirgi paytda Maxtumquli Firg'iyning o'lmas badiiy merosi xalqlarimiz uchun yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ikki qardosh el uchun birdek ardoqli bo'lgan shoirning barkamol asarlari mamlakatimizda muntazam ravishda, yirik adadlarda nashr etilmoqda. Tosh-

kent va Xiva shaharlarida shoir xotirasiga bag'ishlab bunyod etilgan yodgorlik majmualari tabarruk ziyoratgohlarga aylangan".

Maxtumquli yilida keng miqyosda xalqaro anjumanlar tashkil qilinadi. Nazarimda, bu donishmand shoir o'z ijodiy merosi bilan yil davomida qon-qardoshlar qalbini bir-biriga yana ham mustahkam bog'laydi; dildosh odamlarning o'zaro diydoriga sababchi bo'ladi. Shunday buyuk bir shoirning dunyoga kelishi nafaqat turkman yoki umumturkiy adabiyotining, balki dunyo adabiyotining ham baxt-u iqbolidir. Chunki turkman she'riyati, turkmanning bebaho so'zi Maxtumquli vositasida dunyo adabiyoti durdonalari qatoridan joy oladi; bepoyon ma'naviyat ummoniga borib qo'shiladi. Maxtumquli – nosih shoir. Uning niyati ezigulik, yaxshilik va nasihatdir. O'g'itlari o'rinni, ma'nili, mantiqli, umuminsoniy mohiyatga ega, albatta. Zotan, shoir quruq nasihatni yoqtirmaydi. Eng avval inson o'z so'ziga o'zi amal qilmo'gi lozim:

*Garchi nasihatdir ellarga so'zing,
El olmasdan avval amal qil o'zing,
Olimga yondashsang, ochilar ko'zing,
Johilga yondashsang ko'rdek bo'larsan.*

Olim bilan johil – ko'zi ochiq odam va ko'r. Maxtumquli she'rlarining fikr oqimida bunday tazodli va ta'sirli misralar juda ko'p.

Maxtumquli o'z she'rlarida har qanday insonga xos eng ulug' fazilatlarini, yaxshi so'zni yuksak pardada tarannumi etadi. Shoir ta'biricha, inson yaxshi so'z

so'zlashi lozim va agar bilmasa, jim o'tirgani afzal. Do'stning yaxshi so'zi haqida: "Yaxshi do'st bir so'z desa, jon kabi aziz bo'lar", deydi shoir. "Aqling bo'lsa, yaxshilarga hamdam bo'l". Juda zarur o'git bu. Yaxshi inson, yaxshi do'st, yaxshi qo'shni, ya'ni bunday odamlarning niyati yaxshilik bo'ladi va "ko'nglida gina oz bo'ladi". Saxovatpesha, mardona qalb egalari hamisha hurmat-izzatga munosib ekanini qayta va qayta uqtiradi shoir. Uning fikricha, inson o'ziga, axloqiga, ruhiy borlig'iga e'tiborli va o'z aytar so'ziga ehtiyot bo'lmog'i lozim.

Maxtumquli – orif shoir. O'qigan kitoblarini, she'rlarida tilga olingan Sharq allomalarining kimligini yaxshi tanib olish uchun ham juda katta bilim zaxirasi kerak bo'ladi. "Orif bo'lsang, so'z ma'nosini ocharsan". Johillik ziddi bo'lgan oriflik – ulug' martaba. Chinakam ilm-ma'rifat ahli – oriflargina shoir so'zining ma'nosini anglaydi.

Alisher Navoiyni o'ziga ustoz bilgan Maxtumquli badiiy so'zning qudrati har qanday qilichdan keskir ekanini bildi. Yaxshi so'z qadriga yetadigan dunyoning barcha hududlaridagi she'riyat muxlisleri, jumladan, O'zbekiston xalqi ham Maxtumqulini xuddi o'z milliy shoiridek ardoqlaydi. Shoir o'zining bir she'rida "so'z odamiman", deb ta'riflagan edi. Maxtumquidek bashariyat qalbidan chuqur joy olgan ulug' shoir, ya'ni buyuk "so'z odami"ning uch yuz yoshi – tavallud to'yi barchaga muborak bo'lsin.

Bahodir KARIMOV,
filologiya fanlari doktori,
professor

KITOB O'QIQAN "KOBALT" MINADI

Boshlanishi 1-sahifada.

Aslida, barcha zamonlar ilm-fanida Uyg'onish davrida yashagan olimlar va ularning bashariyatga manfaatli, umrboqiy kitoblari asosiy belgilovchi omil bo'lgani aniq. Shunga ko'ra, bugun kitob o'qiyotgan yoshlardan umid katta. Ularda shijoat bor, ular orzular ummonida suzadi. Ular ulug' niyatlarini qalbiga joylab, ulkan yo'lga chiqqan yo'lovchiga o'xshaydi. "Yosh kitobxon" tanlovi yoshlarning hayot yo'lidagi oydin bir bekatdir.

Ma'lumki, bu tanlov O'zbekiston Yoshlar ishlari agentligi tomonidan uch yosh toifasida: 10-14 yoshlilar; 15-19 yoshlilar; 20-30 yoshlilar o'rtasida quyidan boshlab respublika bosqichiga qadar tashkil etiladi. Tanlov nizomi va shartlari yildan yilga takomillashib bormoqda.

Bir necha yil yosh kitobxonlarning og'zaki nutqiga e'tibor berilgan bo'lsa, ikki yildan buyon ularning o'z fikrlarini yozma ravishda ifoda etishlari ham taqqoslanmoqda.

Bugungi yosh kitobxon o'zi o'qiyotgan asarlar va ularni yozgan adiblar to'g'risida mulohaza qilar ekan, kitoblarning ma'naviy-ma'rifiy qimmatiga, umrboqiylik darajasiga, hayotiylik rutbasiga, albatta, diqqat qarataishlari lozim.

Muhim bir gapni aytishni istardim. Kitobxonlik bahsida tanish-bilish, birovlarini o'rt-

ga solib sarson-sargardon qilish, qo'ng'iroq-bozlik ish bermaydi. Chunki ma'naviyat bahslari qo'g'irchoqbozning o'yini emas. Aslida, ko'p tanlovlarda urfga aylangan bunday noxush hollarni esga olishdan odam uyaladi. "Yosh kitobxon" – bu o'ta original, haqqoniy va fenomenal hodisa. Bir misol keltiraman. Bilimdonlar o'rtasida o'zaro zimdan kurash davom etayotgan palla. Qaysidir viloyatdan bir qizcha o'rtaqa chiqdi. Uch-to'rtta savollarning barchasiga bergan javobi bir xil, bir xil, bir xil... O'qimagandan keyin kitobdagi fakt-dalillar haqida so'zlay olmadi, mum qotdi. "Bilimdon"ning bilmas-voyligi bilindi. Hamma sezdi. Bilmaydigan biladiganlar orasiga adashib tushib qolgan ko'rindi. Agar anglasa, hayolanib xayolansana, bu mulzamlilik sabog'i bunday ishtirokchi uchun bir umrga yetadi. Boshqa sohalarda, turli musobaqalarda tanish-bilish, birovga orqayinlik yordam berishi mumkin. Ammo "Yosh kitobxon" – millionlab odamlar ko'zi oldida bir necha daqiqalar orasida eng kerakli, eng muhim fikrlarni o'rinni, mantiqli, go'zal adabiy tilda bayon qilishga qaratilgan, yoshlarning o'ziga xos intellektual salohiyatini, eslab qolish qobiliyatini, muomala madaniyati kabi ma'naviyatining olmos qirralarini elakdan o'tkazadigan bebaho bir tanlov.

O'quvchi kitobdan farosat sabog'ini ham olmog'i lozim. Yaqinda yoshgina bir ishti-

rokchi kelib, men bilan ko'rinish uchun qo'l cho'zdi va: "Meni tanidingizmi?" dedi jinday havolanib. Savolidan xulosa qildim: farosat tarbiyasi ham muhim. Dunyo ahli orasida yuzlab, minglab kitoblarni o'qib uqmagani, hayot tarziga, axloqiga, vijdoniga, iymoniga tatbiq etmaganlar borligidan ko'z yumish – haqiqat yuziga teskari boqishdir.

"Yosh kitobxon" tanlovida ishtirokchilardan ko'ra ularning ota-onalari, bobo, momolari ko'pincha bezovta bo'ladi. Tanlov shartlari, nizomlaridan norizo bo'lgan hollari kuzatiladi. Bunday vaziyatlarda g'olibni tabriklash, inson o'z baloyi nafsini jilovlashi foydali bo'ladi.

Sirdaryodan bir yigit keldi. Oxirgi o'rinni oldi. Ammo mamnun, kayfiyati baland. Do'stlarini tabriklagan, manzillarini almashgan. Oradan to'rt yil o'tib yana "Yosh kitobxon" minbarida paydo bo'ldi va unga omad kulib boqdi. Mashina egasi bo'ldi.

Bobur hazratlarining bir ruboysidagi misralarning o'rnini almashtirgani uchun Qoraqalpog'istondan kelgan qiz mashinasiz qoldi. Yig'ladi, xafa bo'ldi. Ammo dag'dag' qilmadi. Uning ma'naviyati balandligi, kitob o'qigani sezildi. Keyingi yillardagi tanlovda shu qiz ham yutuqqa erishdi. Demochimanki, tanlov har yili qizg'in va kutilmagun voqealarga boy bo'ladi.

Nazarimda, bu tanlovda qatnashadiganlar soni yildan yilga ortib borgani holda, qatnashchilarning ilmiy-adabiy salohiyati ham nisbatan yuksalib borayotgani seziladi. Demak, insonlarning ong-u shuuri o'zaro o'xshash va farqli, ularning tushunish va

tushuntirish qobiliyatlari ham turlicha. Demak, bu o'rinda tanlov ishtirokchilari orasida eng qobiliyatlisi, ayni damda, manglayiga saodatli imzo qo'yilgan ishtirokchi yulduzdek charaqlab ko'rinadi. Eng muhimi, "Yosh kitobxon"da mag'lublar bo'lmaydi. Unda qatnashgan yoshlar o'z umriga yetadigan, hayot yo'llarida foyda beradigan bebaho ma'naviy boylilik egasi bo'ladi.

Bu yil tanlov yetti yoshga o'ldi, yoshi ulg'aydi. Respublika Prezidenti sovg'asi ham katalashdi. G'oliblarga "Spark" o'rni "Kobalt" sovg'a qilindi.

Kitobxonlik tanlovlari yoshlarning shaxsiyatini, fikrini, ruhiyatini tarbiyalashga xizmat qilishi lozim. Yutgan odam hamisha mamnun. Yutqazganlar gohida ayb, bahona va aybdorni izlab qoladi. Bu tanlovda ko'pincha yoshlar aybni birovdan emas, o'zlaridan izlashdi. Gohida yonlaridagi kimsalarning qutqulariga uchib, jahllangan hollar ham kuzatildi. Ammo ularning jahl otini o'qigan kitoblarning fayzi hamisha jilovlab turadi. Kitob shunday chin do'st-dir, kitob shunday nosih, maslahatgo'ydir. Birovlar gigijlaganida kitobdan bunyod bo'lgan ichkaridan adolat, vijdon, iymon ovozi keladi va yoshlar o'zlaridan ketmaydi, o'zlariga keladi.

Yillar sinovida bu tanlov toblandi. Odamlarning chuqur ishonch va hurmatini qozondi. O'lis cho'l tumanidan kelib qatnashib, mashina yutgan qizning ota-onasidan qo'shnilar "kim bilan gaplashgani" va "qancha bergani"ni so'rashibdi. Ota-onaning o'zi nochor bo'lsa, ijarada o'tirgan bo'lsa,

qanday qilib birov bilan "gaplashadi"? Yana bir qishloqda turadigan yigit mashina egasi bo'ldi. Uyidan qo'shnilari telefon qilishdi. Ular uy atrofini orastalash, ta'mirlash, ko'chalarni asfaltlashdek ulkan bir hasharga bosh qo'shishdi. Bunga, nazarimda, viloyat hokimi qiziqdi. Bir kitob o'qigan yigit sharafti bilan qishloq obod bo'ldi.

Bir jurnalist bu tanlovga meni nima bog'lab turganini so'radi. Biroz noo'r in tushundimmi, baharhol qizishdim. Yuragimni to'kib soldim. Ota-onam, ustozlarim, haqiqatdan, to'g'rilikdan dars berishganini aytdim. Halol luqmaning barakasidan so'zladim.

Aslida, mening bu maydonga kitobga qiziqishim, yoshlarning billur, chinni ko'nglini turli qabohatlar sindirishidan qo'riqlash mas'uliyati bog'lab turadi. Adolat tarozisining bir pallasida turib, ularni avaylash meni shu maydonga yetaklab keladi. Murg'ak tasavvuri bolajonlar bu olamda adolat, haqiqat borligini, o'zlarining ko'ngillariga mos, ularning gapini, dardini, yuragini anglaydigan odamlar ko'pligini bilishlari lozim. Shunda jamiyat obod va go'zal bo'ladi. Shunda ularning qalbidan joy olgan ko'chatlari parvarish topadi va taraqqiyotning muhtasham chinorlariga aylanadi.

Yaxshi kitob – ko'ngil chirogi. Yaxshi kitoblar vositasida buxoriylar, termiziylar, samarqandiylar, xorazmiylar, farg'oniyar, shoshiylar, nasafiyar o'lroq dunyoga dong taratgan ajdodlarga munosib avlod tarbiyalanadi. Millat dovru'g'ini kitoblar olamga yoyadi.

Darvoqe, gapim tuganchida yana bir-ikki taklif aytmoqchi edim.

Birinchidan, hozirga qadar "Yosh kitobxon" tanlovining respublika bosqichida qatnashgan uch yuzga yaqin iste'dod egalari e'tibordan chetda qolib ketmasligi kerak. Ularni yilda kamida ikki-uch marta poytaxtda jamlab, respublikaning tanli olimlari, ijodkorlari, madaniyat va san'at arboblari mahorat saboqlarini tashkil etish o'rini bo'lardi.

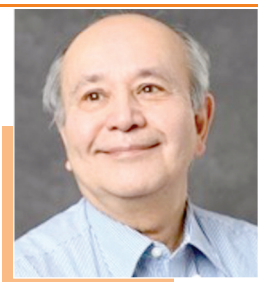
Ikkinchidan, tanlov maqomini xalqaro miqyosga olib chiqish payti ham keldi. Qo'shni qardosh respublikalardagi yosh kitobxonlar ham o'zlarini tengqurlari qatorida ko'rishlari har jihatdan muhim va foydali bo'lar edi.

B.NURMUHAMMAD

MUXTORIYAT LOYIHASI

Temur XO'JAO'LI,
Michigan davlat universiteti faxriy
professori,
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston
Milliy universiteti professori

Boshlanishi 1-sahifada.

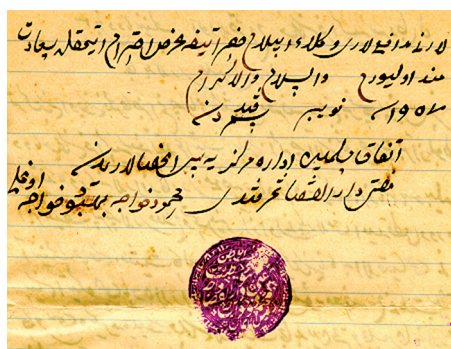
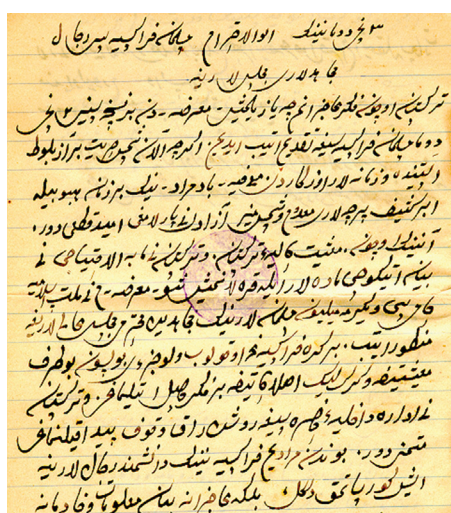
Loyihada Behbudiy Davlat dumasi Turkistonning musulmon aholisi nufuziga mos vakil saylanishi, diniy idora ishlarida erkinlikni, Turkistondagi har qanday darajadagi boshqaruvda mahalliy aholi vakillarining ishtirokini ta'minlash, turkistonliklar uchun majburiy va bepul umumta'limni

ettiradilar. Jadid ayollarning taniqli yetakchisi Shafiqa xonim ozarbayjonlik jadid ziyoli Nasibbey Yusufbeyli bilan 1906-yilda turmush qurgan va 1917-yilda tuzilgan Qrim-tatar muxtor hukumati deputati bo'lgan.

Lekin 1919-yili Qizil armiya Qrimga bostirib kirib, Qrim-tatar muxtoriyatini qulatgandan keyin, Shafiqa xonim bolalari bilan

qari, dadasining arxividan turli noyob hujjatlarni ham birga olib yurgan. Shafiqa G'aspirali 1975-yil 31-avgustda Anqarada vafot etadi. Bungacha u otasi Ismoilbek G'aspiralining arxivini kelib chiqishi qrim-tatar bo'lgan turk tarixchisi Nesip Hablemito'g'li (1954-2002)ga beradi.

Men otam Usmon Xo'jao'g'li uchun bir armug'on kitobi tayyor-

Behbudiyning
"Turkiston madaniy
muxtoriyati" loyihasi
1, 2-sahifalari.

22. Sahro, biyobon, ko'histon va shahar xalqini qadimdan beri o'rtaga qo'yub mushtarakan naf'lanib kelayotgan yo-yloq, chashma, biysh, kon, ko'l, marg'zor, nahar va shulgarga o'xshash sababi hayot va taraqqilari bo'lg'uchi nimarsalaridan nafflanmakka mani' bo'lg'uchi zakonlar lag'v (bekor) bo'lsun.

23. Nahar va katta va kichik arig' suvlarin taqsimi aholini ittifoqi va mashvarati ila bo'lsun. Ush-

da 1923-yilgacha ruscha "sovet" va "respublika" so'zlari ishlatilmadi. Lekin 1923-yilda davlat nomidagi "sho'rolar jumhuriyati" atamasi o'rniga "sovet respublikasi" atamasi kiritildi, 1924-yilda bu ikki davlatning nomi yana

Buxoro jumhuriyatining 1921-yildagi 3-qurultoyi.

Chapdan: 1.Abdurauf Fitrat, 4.Fayzulla Xo'ja, 6.Usmon Xo'ja, 7.Otaulla Xo'ja (Usmon Xo'janing ukasi). Bayroq ustida ot'rtta arab harfi bor: "B, X, Sh, J"; ya'ni Buxoro xalq sho'rolar jumhuriyati.)

joriy etish, ularning rozilgisiz Turkistonga Rusiyaning boshqa hududlaridan aholini ko'chirishni to'xtatish, rus istilosi davrida tortib olingan vaqf mulklarini qaytarish kabi muhim talablarni ilgari suradi. Behbudiy bu loyihada bitilgan ism-sharifi va mansabi ostiga muhrini ham bosgan.

BEHBUDIY QO'LYOZMASINING SARGUZASHTI

Behbudiy tomonidan 1907-yil noyabr oyida Dumaga yuborilgan "Turkiston madaniy muxtoriyati" loyihasi 2001-yilgacha topilmagan edi. Bu noyob tarixiy loyiha asl qo'lyozma nusxasining topilishigacha bo'lgan sarguzashti juda qiziq.

Dumaga topshirilgan Behbudiy qo'lyozmasining asl nusxasi keyinroq jadidlik harakatining atqali rahbarlaridan biri Ismoilbek G'aspiralining arxivida saqlangan. Ismoilbek 1914-yili vafot etganidan keyin, o'g'li Rifatbek bilan qizi Shafiqa xonim (1886 - 1975) 1918-yilgacha Ismoilbekning mashhur "Tarjimon" gazetasi faoliyatini davom

Shafiqa G'ASPIRALI

Bokuga, eri Nasibbeyning yoniga boradi. Bu paytda Nasibbey 1918-yili tuzilgan Ozarbayjon jumhuriyatining Bosh vaziri edi. Lekin Qizil qo'shinlar 1920-yil Bokuga bostirib kirib, mustaqil Ozarbayjon jumhuriyatini yo'q qiladi va 31-mayda Bosh vazir Nasibbeyni otib o'ldiradi.

Shafiqa xonimga Bokuda Turkiya elchisi bo'lgan taniqli yozuvchi Memduh Shevket Esendal ko'mak berib, uni va ikki bolasini turk askarlari yonida Anqaraga omon-esson yuboradi. Shafiqa xonim Bog'chasaroydan Bokuga va u yerdan Anqaraga qilgan safarlarida ikkita bolasidan tash-

layotganimda, 1999-yili Nesip Hablemito'g'liga murojaat qilib, uning qo'lidagi G'aspirali arxivida Turkistonga tegishli biror hujjat bor-yo'qligini so'ragan edim. Bir necha kundan keyin Nesipbey menga Behbudiy qalamiga mansub mazkur loyihaning rangli fotolari bilan fayl yubordi. Nesipbey o'shanda bu qo'lyozma hujjatning mazmunini to'liq bilmagani uchun menga: "Bu hujjatga qarab qo'ying, balki nashr etishga arzir?" deb aytdi. Men hujjatni sinchiklab o'qib chiqqanimda, Mahmudxo'ja Behbudiy hazratlarining shu kungacha noma'lum, Turkiston tarixi uchun juda noyob bir loyihasi ekaniga amin bo'ldim.

Keyin men bu "Turkiston madaniy muxtoriyati" loyihasining foto va qo'lyozmasining lotin transkripsiya matnini 2001-yilda Gollandiyada nashr etilgan "Turkistonda yangilik harakatlari va inqiloblari" 1900-1924: Usmon Xo'ja Armug'oni" nomli kitobimda nashr qildim. Kirish so'zida bu hujjatning qay tarzda I.G'aspiralidan qizi Shafiqa xonimga, undan Nesip Hablemito'g'li qo'liga, undan menga o'tganini qisqacha bayon qildim. Lekin bu yerda judayam achinarli bir voqea borki, uni ham aytishim kerak: hurmatli olim Nesip Hablemito'g'li menga Behbudiyning mazkur loyihasining elektron nusxalarini bergandan keyin uch yil o'tgach, 2002-yil 18-dekabrda terrorchilar uyushtirgan qotillik qurboni bo'ldi. Agar Nesip Behbudiy loyihasining suratlarini menga bermaganida bu noyob hujjatdan bugun ham bexabar qolardik. Yana bir marta marhum Nesip Hablemito'g'lining ruhiga Alloh-dan rahmat tilayman!

"TURKISTON MADANIY MUXTORIYATI" LOYIHASINING AHAMIYATI

Behbudiy yozgan loyihani diqqat bilan o'qiganimizda, shu narsa aniqlandi: loyiha nomi "Turkiston madaniy muxtoriyati" bo'lishiga qaramay, undagi moddalarning mazmunida ochiq-oydin "siyosiy muxtoriyat" talabi bor! Ularda Chor Rossiyasi hukumatidan Turkiston uchun siyosiy haq-huquqlar talab qilingan.

Qo'lyozmasining birinchi sahifasida Behbudiy o'zini shunday tanitadi:

"1907-sana, noyabr Samarqanddan Ittifoqi Muslimiyon Idorayi Markaziyasi Mufti Doru'l-qazo Samarqandiy Mahmud Xo'ja Behbud Xo'jao'g'li. (E'tibor bering: "Behbudiy" emas "Behbud" deb yozilgan.)

"Turkiston madaniy muxtoriyati" loyihasi jami 25 maddadan iborat. Ushbu loyihaning 1-moddasidan 17-moddasigacha Chor Rossiyasi hukmi ostidagi ishlarga tegishli bo'lsa, 18-25-moddalarida esa keng miqyosda erkinlik va siyosiy muxtoriyat talab qilingan. Shu oxirgi moddalarga ko'z tashlaylik:

UMUM MAKTABLAR

18. Turkiston maktab va mad-rasalari hukumat nazoratidan ozod bo'lsun.

19. Umumo'rta va oliy maktablarga musulmonlardan komissiya tayinlansun. Rus harfi [alif-bosij] musulmon millatiga jabr bo'lmasun.

20. Har xil korxon, hibsxona va askarxonalargaki musulmon bordur, musulmon ruhoniysi tayinlansun.

SUV VA YERLAR XUSUSIDA

21. Turkistonga dunyoni har tarafidagi musulmonning yer olmoqg'a haqqi bo'lsun va in-chunin, dunyoga Turkistonlilar-da sherik o'lsunlar.

Buxoro jumhuriyatining asosiy qonuni (Konstitutsiyasi), 1921.
Kitob nomi: "Buxoro xalq sho'rolar jumhuriyatining qonuni asosiyi", deb yozilgan.

bu qonun loyihasi jami 25-moddadan iborat. Qayd: hozirgi Rus bosh mirobini taqsimi kayfisi aholiga ko'p zarar kelturadur.

24. Turkiston xalqi talab qil-mag'uncha Turkistonga muhojir yibarilmasun.

25. Turkiston shaharlari doxilindagi yerlar bu nizom vaz' bo'lg'uncha xoh muvaqqat va abadiy bo'lsun, g'ayri musulmon-ga berilmasun".

Behbudiy bu loyihada faqat Chor Rossiyasi hududlaridagi Turkiston haqida so'zlaydi. Rossiyaning vassalligi ostidagi Xiva xonligi va Buxoro amirligi hududlari esa bu loyihaga kiritilmagan. 1907-yildagi bu loyihada yuqorida aytib o'tilgan moddalarda, ayniqsa, Turkistondagi maktablar va yer-suv masalalarida Chor Rossiyasi Dumasidan siyosiy muxtoriyatlar talab qilina-yotqani aniqlanadi.

Bu muxtoriyat talablari Rossiya musulmon turkiy xalqlari o'rtasida 1905-1917-yillar orasida turli yerlarda o'tkazilgan musulmon xalqlarining yig'ilish va qurultoylarida ham muhokama qilingan. Bu yig'ilishlarning ayrimlarida Behbudiy hamda boshqa turkistonlik qozoq, o'zbek, tojik, qirg'iz, turkman vakillar ham qatnashganlar.

Bu yig'ilishlar natijasida, 1917-1918-yillar orasida bir qator muxtoriyatlar e'lon qilina boshlandi: Qrim-tatar muxtor hukumati (1917), Turkiston muxtoriyati (1917), Alash-o'rda muxtoriyati (1917), Butun Rusiya turk-tatar muxtoriyati (1918).

Bu muxtoriyatlardan tashqari uchta mustaqil jumhuriyat ham tuzildi: Ozarbayjon jumhuriyati (1918), Buxoro xalq sho'rolar jumhuriyati (1920) va Xorazm xalq sho'rolar jumhuriyati (1920). 1920-yilda qurilgan Buxoro va Xorazm mustaqil davlatlari nomi-

bir marta quyidagicha o'zgartirildi: Buxoro sovet sotsialistik respublikasi va Xorazm sovet sotsialistik respublikasi. 1924-yil oxirida esa, Buxoro va Xorazm davlatlari tugatilib, Markaziy Osiyo beshta sovet respublikasiga ajratildi.

Buxoro xalq sho'rolar jumhuriyatining 1921- va 1922-yildagi Asosiy qonuni (Konstitutsiyasi) 3-moddasida shunday band mavjud:

"Buxoro xalq sho'rolar jumhuriyati o'zining bugungi sarhadlari (chegaralari) ichida birlashgan, bo'linmayturgan erkli (mustaqil) davlat deb taniladir".

(Bu so'zlar Buxoro xalq sho'rolar jumhuriyatining asosiy qonunidan o'zgartirilmasdan aynan olindi).

Mahmudxo'ja Behbudiy tomonidan yozilib, Moskvadagi Davlat dumasi Musulmonlar fraksiyasiga 1907-yil noyabr oyida topshirilgan noyob "Turkiston madaniy muxtoriyati" loyihasi ham Qrim, Qo'qon, Orenburg va Ufada 1917-1918-yillardagi ot'rtta muxtoriyat hukumatlari hamda 1918-1920-yillarda uchta mustaqil davlat bo'lgan Ozarbayjon, Buxoro va Xorazm jumhuriyatlarining e'lon etilishiga ta'sir o'tkazgan muhim tarixiy hujjatdir. Behbudiyning "Turkiston madaniy muxtoriyati" loyihasidan o'n yil keyin jadidlar rahbarligida ot'rtta muxtor hukumat, 11 va 13-yildan keyin esa uchta mustaqil davlat tuzildi. Mahmudxo'ja Behbudiy so'zsiz I.G'aspiralidan keyingi eng atoqli jadid yetakchi hisoblanadi. Behbudiyning fikr-g'oyalari faqat Turkistondagina emas, balki Chor Rossiyasidagi barcha musulmon xalqlar yashaydigan hududlarda ham ulkan iz qoldirgan.

"Millatlarni qirq to'qquzga bo'lib, o'zboshimchaliq ko'yiga soldingiz va dard desa kuydirgi aytadigan qildingiz", deyarlar. Ushbu burchak ittihadchilarg'a bizning beradigan javobimiz bir: "Biz haqiqatni hayotdan oldiq. Hammadan ilgari shaxs o'zini tanisin, so'ngra boshqani! Zero, "O'zini bilmagan o'zgan bilmas", so'zi turmush onasining dard chekib tuqqan to'ng'ich o'g'lidir.

Abdulla QODIRIY

